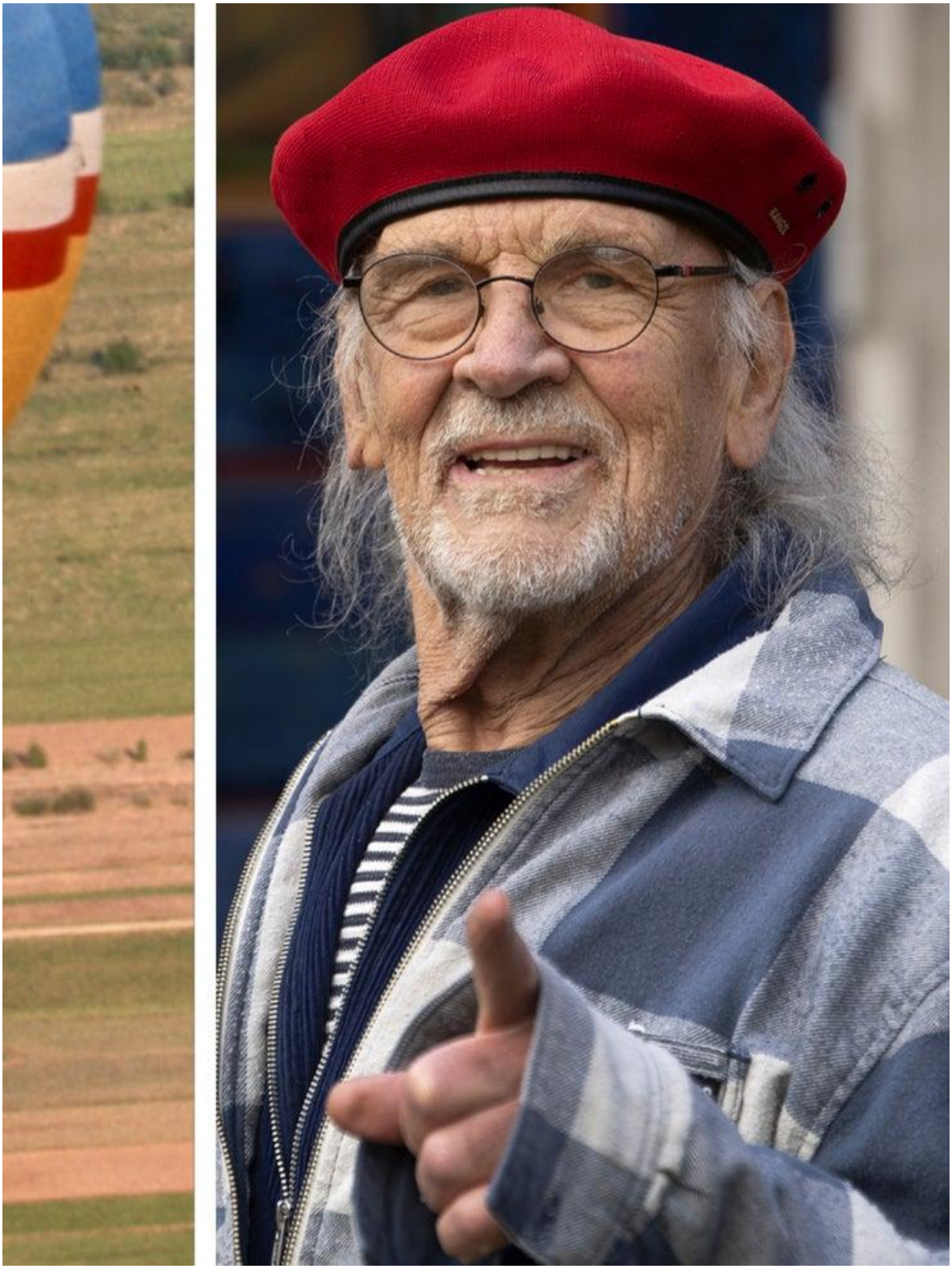

Näringsliv Kronoberg

Kompisar och konkurrenter - konstnärerna flyger och festar för att sätta fart på affärerna

Luftballongen stiger allt högre mot skyn. Från korgen ser flera kända glaskonstnärer nya möjligheter. Det finns ingen gräns för vad de kan hitta på i sin strävan att utmana sig själva och varandra.
– Sky is the limit, säger Bertil Vallien om sin tid som ballongpilot.

27 december 2024 05:00

Toppbild: BERTIL S-SON ÅBERG BÅ, Filip Sjofors

-

  Lotta Zaar Text
  Lotta Zaar
-

  Johan Persson Text
  Johan Persson

Landets störste glaskonstnär ser 1960-talet som en avgörande tid. Då föddes den kreativa kraft som burit glasbruken fram till idag.

Bertil Vallien skrattar gott när han berättar om hur glaskonstnärerna festade tillsammans i hans och Ulricas stuga i Åfors. Alla hade med sig mat, dryck, raketer och ballonger.

– Vi snackade om högt och lågt och om bekymren som fanns. Det slutade alltid med att man började sjunga och spela.

Bertil blåste i sitt munspel medan Ulrica sjöng.

– Hon sjöng jättebra. Hon var bra på psalmer, säger han om hustrun Ulrica Hydman Vallien som gick bort 2018.

Monica Backström, Bertil Vallien, Göran Wärff, Ulrica Hydman Vallien och Kjell Engman står med ägaren Robert Weil. 1986 hade de seglat färdigt i ballongen. Istället skulle det småländska glaset flyga ut över världen.

Bild: Håkan Rodén

Runt långbordet i Bromsastugan satt bland andra de kända konstnärerna Erik Höglund, Monica Backström och paret Ann och Göran Wärff. Alla hade lämnat stadens puls bakom sig för att söka framgång vid de småländska glasbruken. Nöjeslivet bestod av att umgås - med varandra.

– Någonstans fanns det förstås en konkurrens, men vi lyckades hålla den borta i vårt personliga umgänge. Vi hade jättekul ihop, reste ihop, festade ihop, diskuterade våra problem med varandra.

När Bertil Vallien första gången kom till Glasriket var det som assistent åt den sex år äldre Erik Höglund som fått snurr på Boda glasbruk med sitt färgglada och bubblande erotiska uttryck. Bertil minns vintern när han fick sätta upp Eriks glas i Borgholms kyrka och Landskronas konsthall.

– Jag gjorde det nästan helt och hållet själv efter hans ritningar. Det var iskallt.

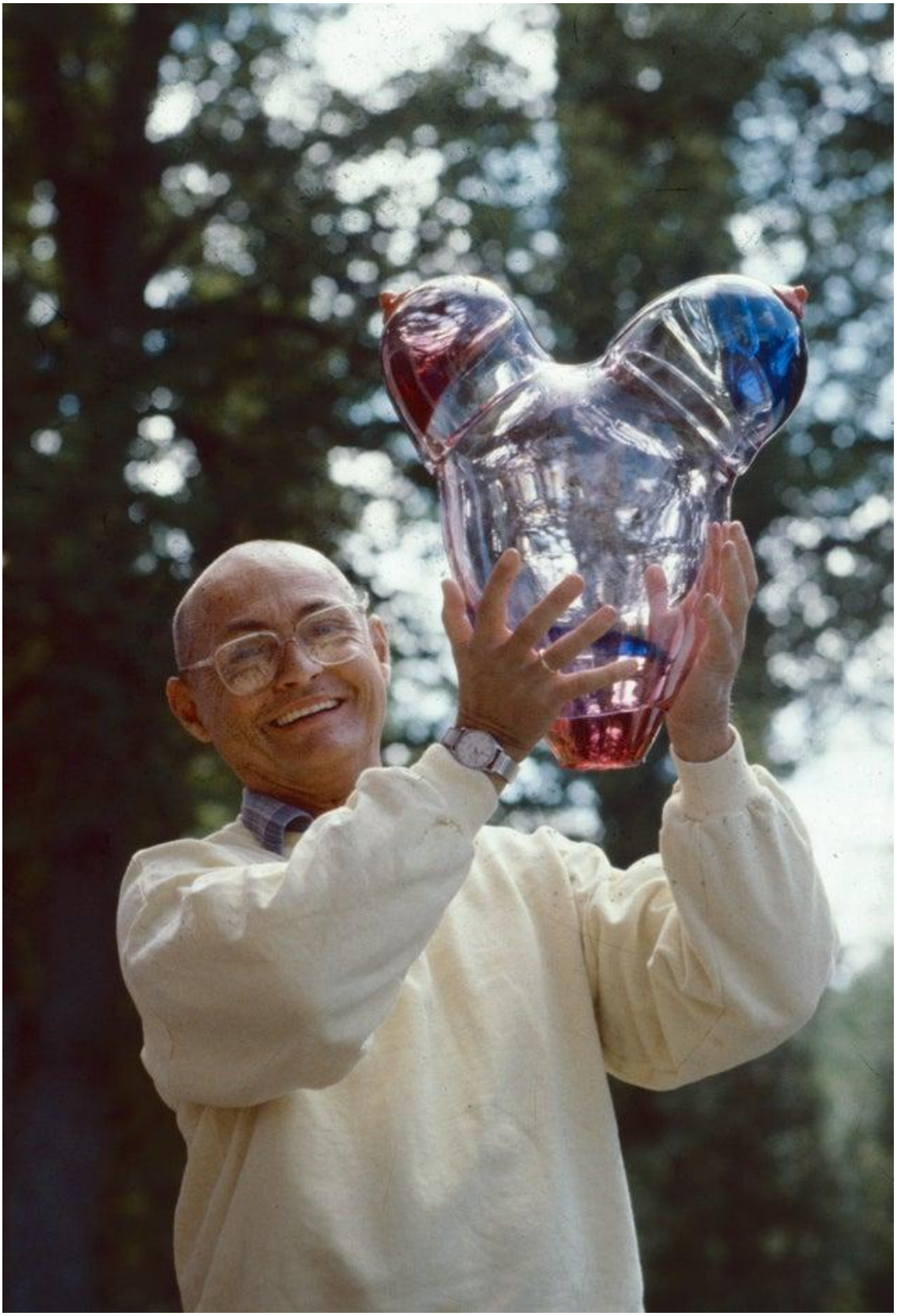

Erik Höglund var stjärnan som förändrade glaskonsten med sitt färgstarka och erotiska uttryck. När Bertil Vallien kom till glasriket fick han vara Höglunds assistent.

Bild: Smålandsposten

Men när Bertil Vallien några år senare kom hem från USA, ville Erik Höglund inte ha honom hos sig i Boda. Bertil fick i stället uppdraget att med sin personliga design lyfta Åfors glasbruk.

– Vi respekterade varandra, det gjorde vi. Men vi var aldrig riktigt nära, säger han om kollegan och föregångaren Erik Höglund.

– Till att börja med var ju faktiskt han stjärnan.

Konstnärernas gemensamma kreativitet kom bland annat till uttryck i en porrkalender, men mest uppmärksamhet fick de för sina äventyr i luftballongen Emelie.

De åkte runt och visade upp sig för olika folksamlingar, men gjorde också egna upptåg. En ballongfärd slutade i Helgasjön, en annan gång försökte de flyga mellan tornen på Växjö domkyrka.

– Då blev vi jagade av polisen som ringde till Luftfartsstyrelsen. De skickade ner en kapten, Bjernekull hette han, som var chef för helikopterdivisionen i Stockholm. Han krävde ett certifikat. ”Så här får ni inte hålla på.”

Formgivarna Bertil Vallien och Per Arne Lundahl styr ballongen Emelie på den 51:a flygningen. Bild: BERTIL S-SON ÅBERG BÅ

Bertil Vallien och hans konstnärsvänner gjorde vad som krävdes för att få fortsätta flyga med sin luftballong. De skulle bland annat bevisa för kaptenen att de kunde hantera en färd på 3 000 meters höjd.

– Vi hade aldrig flugit så högt! När han kom hit hade han fallskärm, det hade inte vi. Vid 1 500 meter satte han sig ner i korgen. Vid 1 800 meter hamnade vi i en uppvind. Ballongen steg och steg utan att vi eldade. Då sa han: ”Nu avbryter vi det här”. Då såg man ju Öland och Gotland. Det slutade med att vi landade i Karlskrona tror jag.

Bertil Vallien anser att den kreativa, ibland smått galna miljön, som vännerna skapade tillsammans, märktes i deras gränsöverskridande konst. Han beskriver den som avantgardistisk.

– Det fanns en experimentlusta som var fantastisk! Medan Orrefors stod för det mer traditionella ville Kosta Boda stå för det roliga, färgglada och nyskapande.

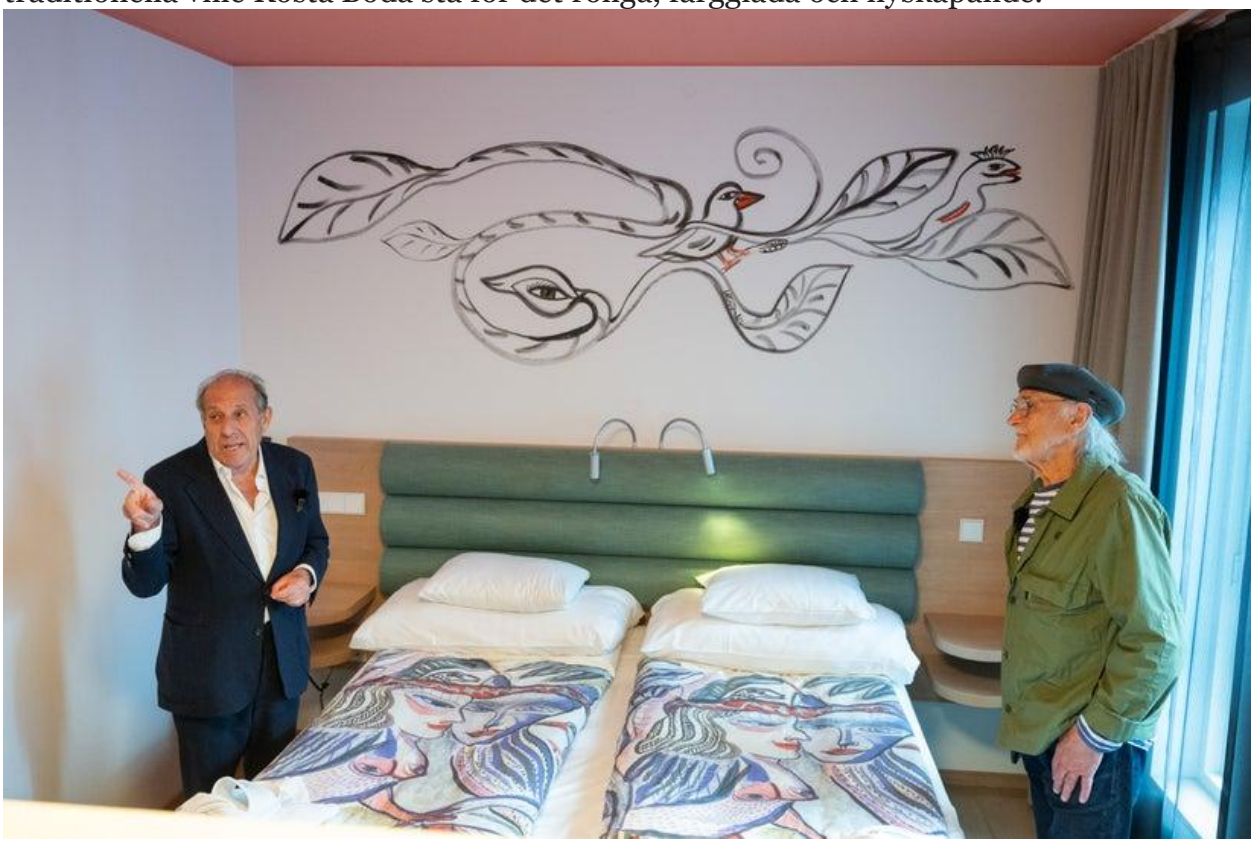

Glasbrukets formgivare har satt sin prägel på glashotellet. Här är Ulrica Hydman Valliens egensinnigt utformade svit.

Bild: Lars-Göran Rydqvist

Till skillnad från annan svensk tillverkningsindustri, som textil och varv, dröjde det längre innan glasindustrin förändrades. När Bertil Vallien kom till Glasriket i början av 1960-talet var det till en hantverksmässig produktion.

– Jag körde motorcykel ner från Stockholm varje gång. Hyttorna var vedeldade, tysta och mörka. Man smälte glas med ved och det fanns jättelika vedförråd utanför.

Trots att killen från Konstfack i Stockholm kom till en annan värld fick han bra kontakt med folket. Han minns med värme de lågbetalda glasarbetarna i sina lappade kläder.

– Det fanns en slags enkelhet. Det var liksom bondpojkar i trakten som jobbade där. Det hade inte utvecklats mycket utan det stod still, kan man säga.

Duralex hållfasthet testas på St Eriksmässan i Stockholm 1959. Det billiga glaset slog hårt mot de svenska hyttornas tillverkning av bruksglas.

Bild: ARNE SCHWEITZ/TT

Men världen utanför stod allt annat än still. I Frankrike hade det maskintillverkade glaset Duralex rönt stora framgångar och snart månglades det ut även till svenska konsumenter.

– Det var billiga glas som man kunde tappa. Duralex var en vändpunkt för svensk glasindustri. För brukens huvudsakliga produktion var ju att förse folket med mjölkglas, saftglas, kannor och skålar. Jag skyller krisen på Duralex som gjorde att många bruk bara tappade.

Den nya konkurrensen fick svenska glasbruk att tänka om, i ett försök att behålla sin försäljning. Man ville bli mer exklusiv.

– Och då plötsligt reducerades marknaden väldigt mycket. De som hade förstånd att satsa på formgivning, fashion och avantgarde, det var ju de som överlevde.

Den som visade vägen var Erik Rosén som efterhand blev chef för flera av bruken. Det var han som värvade Erik Höglund till Boda och Bertil Vallien till Åfors. Erik Rosén var rätt person på rätt plats.

– Han var engagerad i de bitar som jag tycker är viktiga. Produktutveckling, samarbete med konstnärer och att hitta formgivare och uttryck som förnyade. Han hade ett så fint öga så han kunde delta i de diskussionerna. Det är inte alla direktörer som har den begåvningen.

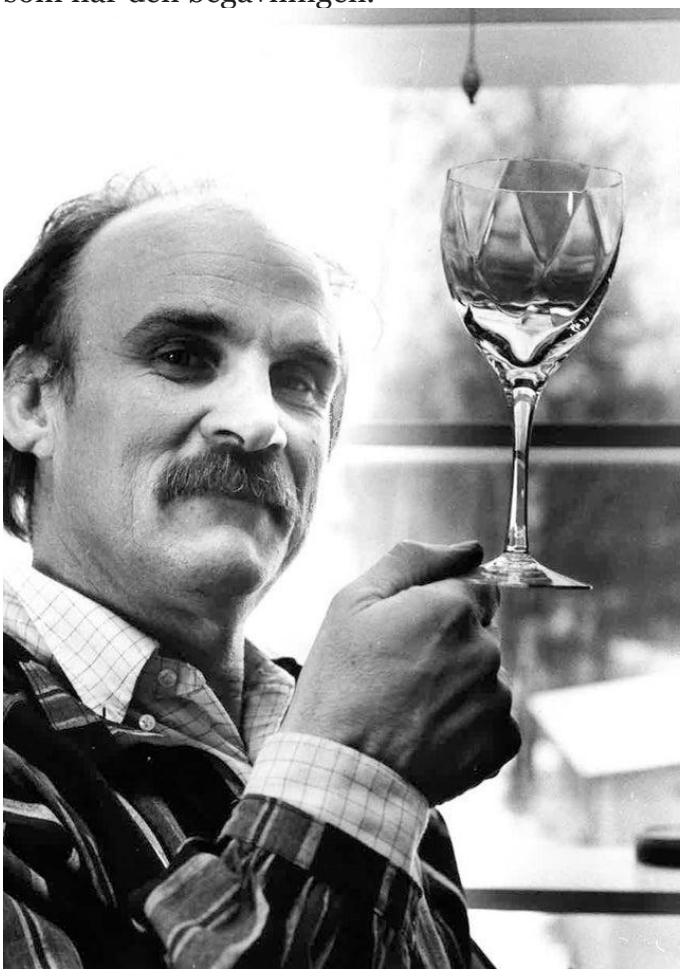

Bertil Valliens försäljningssuccé Chateau kom till av ett misstag. Han fick övertala chefen Erik Rosén att satsa på det sneda glaset.

Bild: Smålandsposten

Formgivarna fick nästan dagligen besök av Erik Rosén som var delaktig i allt från produktion till försäljning. Han var uppskattad, men kunde också vara mycket krävande och bestämd. När den populära servisen Chateau skapades hade Bertil Vallien svårt att få sin vilja igenom.

– Vi hade gjort prover och allting var klart. Så var det några felaktiga prover där optiken var sned och jag sa: ”Fan, det är så det ska vara”. Då sa Erik: ”Du har gjort prover på allt. Du kan inte ändra på det, du får inte ändra på det, det kostar för mycket pengar.” Men till slut så gav han sig i alla fall. Och det blev en succé!

Erik Rosén var ekonomen från Handels i Göteborg som samtidigt hade känsla för design och en vilja att ta ansvar för bruksorterna. Han förlorade sin makt när de krisdrabbade glasbruken 1975 köptes upp av Upsala Ekeby. En ägare som redan hade flera kända varumärken.

Idén att duka bordet med Rörstrands porslin, Kosta Bodas glas och Genses bestick lyfte dock aldrig. Ekonomerna hade stort inflytande och Bertil Vallien fick mindre utrymme för vågad design.

– Jag och mina kollegor ville förnya, vi ville skapa något nytt. Jag har två yrken. Det ena är att vara konstnär och göra unikat och konst. Det andra är när jag har min svarta keps - då är jag designer. Ritar man för produktionen är målet att se till att det blir fart på försäljningen. Man är tvungen att tänka på kunden. Då får man göra avkall på sina konstnärliga ambitioner.

Bertil Vallien i sin röda konstnärsmasker. När han bär den svarta är han designer. ”Då får man göra avkall på sina konstnärliga ambitioner.”

Bild: Filip Sjofors

Som Orrefors Kosta Bodas viktigaste formgivare känner Bertil Vallien ett stort ansvar.

– Jag har varit otroligt lojal mot företaget och tullat på min konstnärliga moral många gånger för att göra grejer som jag vet går att sälja. Jag har varit väldigt angelägen om att försöka förenkla produktionen med metoder som ser dyra ut, men som i verkligheten är billiga.

Upsala Ekeby lyckas inte få fart på glasförsäljningen. På 1980-talet kommer riskkapitalbolaget Proventus in som ny ägare. Frontmannen Robert Weil möts av misstro och blir kallad kapitalistsvin av Ulrica Hydman Vallien.

– Vi var väldigt förvånade och förskräckta, men det blev ju en väldigt snabb förändring. Vi var tillbaka till Erik Rosén-tiden. Produktutvecklingen och den konstnärliga kvaliteten, allt höjdes enormt. Det var en jättefin period med Robert som ägare.

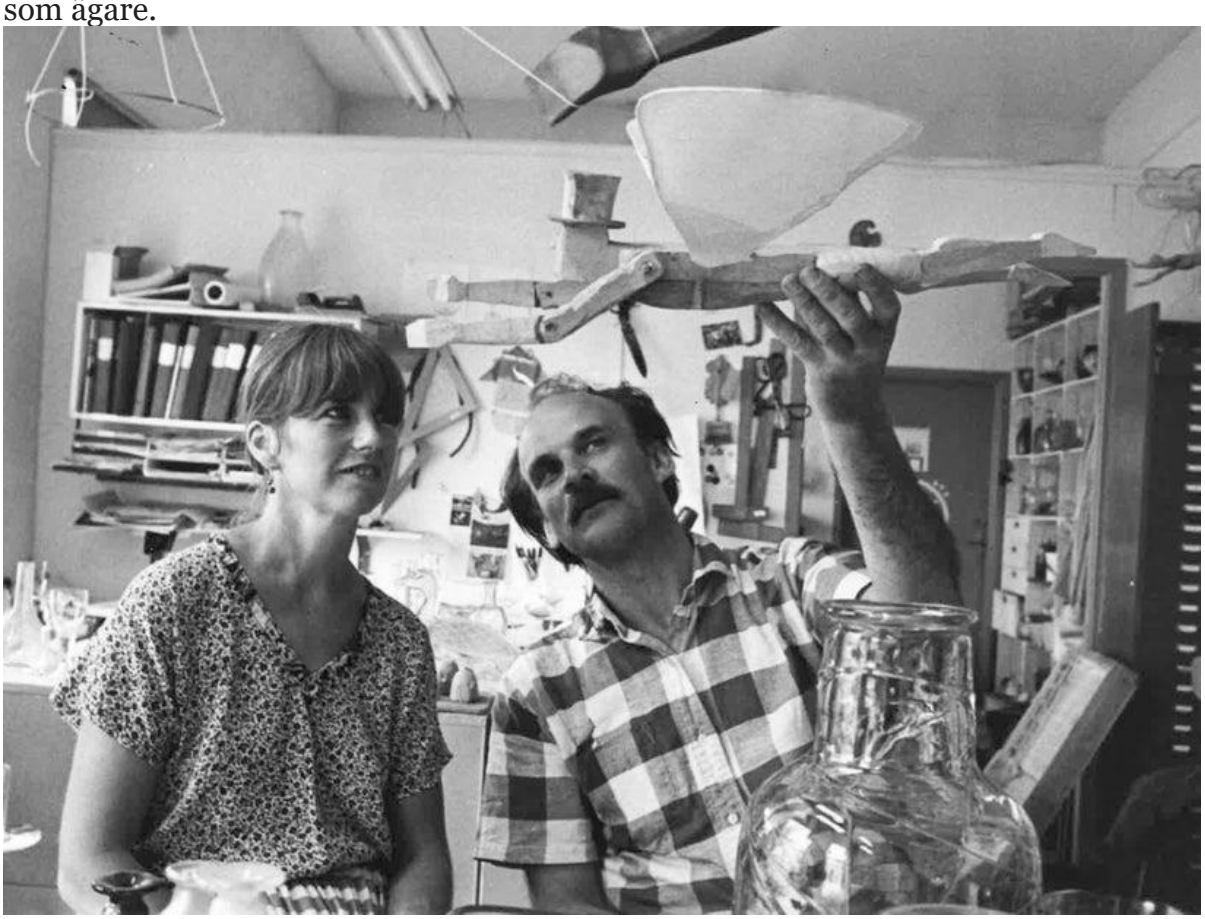

Ulrica Hydman Vallien och Bertil Vallien fick stor frihet och nådde internationella framgångar under Robert Weils ägarskap.

Bild: Smålandsposten

Bertil Vallien fick det han behövde för att kunna tillverka konstverken som han ville. Bland annat en stor ugn för att gjuta världens största glasbåtar. Ulrica Hydman Valliens stjärna steg i takt med hennes försäljning.

Intäkterna ökade, men det gjorde också kostnaderna, framför allt för de internationella satsningarna.

– Jag tycker att det var helt riktigt, men man hade inte riktigt koll på pengarna. Det stämde inte överens där. Men trots allt, spåren som den här perioden lämnade är viktiga för var Kosta befinner sig idag.

Designen sågs som den viktigaste tillgången för att lyfta affärerna och konstnärerna var djupt involverade i företaget.

– Idag är det bara kvartalsrapporter som gäller. Man värderar efter försäljningssiffror. Perioden med Robert Weil som ägare var ovanlig. Jag tycker Erik Rosén stod för det tänket också, fast kanske mer sansat.

Vänskapen mellan Bertil Vallien och Robert Weil består än idag. Båda känner ett engagemang för glasbrukens överlevnad.

Bild: Lars-Göran Rydqvist

Finansfamiljen Wallenberg ägde flera kända svenska industriföretag, till exempel SKF och Electrolux. 1971 engagerade sig familjen i glasindustrin genom att bolaget Incentive gick in i Orrefors. Nu skulle även glasproduktionen göras modern och lönsam. Istället för människor skulle robotar slipa kristallen.

– Det var en jätteinvestering, men de fick inte riktigt fart på det. Först skulle glasblåsarna blåsa glasen och sen skulle de slipas. Minsta avvikelse sket ju roboten i, den ville ha det precis. Så man fick väldigt mycket kassation genom att den manuella delen som försåg roboten med råglas inte var perfekt, säger Bertil Vallien om produktionen vid Orrefors.

Ett annat sätt för ägarna att spara pengar var att slå ihop glasbruken.

– Det otroliga för alla människor i Småland, det som aldrig kunde hända var att man skulle slå samman Orrefors och Kosta. Det var liksom en omöjlig tanke, som olja och vatten.

Men det omöjliga hände. 1989 fördes Orrefors och Kosta Boda samman med Wallenbergs Incentive som största ägare. Det var också början på en lång kamp om makten över glasbolaget mellan Wallenberg, Robert Weil och danska Royal Copenhagen.

Danskarna gick segrande ur striden, men hade redan stora problem med sitt kungliga porslin och Georg Jensen-silver.
Vid den här tiden hade Bertil Valliens internationella framgångar gett honom flera spännande möjligheter. Han minns särskilt ett guldkantat erbjudande.

– Jag höll på att lämna företaget för att bli chefsdesigner på ett välrenommerat glasbruk i Amerika. De gjorde otroligt fina grejer och tillverkade alla presidentens presenter.

Det gick så långt att han och Ulrica åkte över till USA. Trots en hög lön och resor med privatjet var Bertil tveksam.

– Vi gick omkring i fabriken och kom in i avdelningen där man slipar. Jag gillar att blästra så jag öppnade dörren till en av maskinerna. Då säger chefen som guidar att formgivare får inte röra verktygen. Jag är ju en ”doer” och ville inte bli en tjänsteman i vit rock med en liten namnlapp.

Bertil Vallien ett fint jobberbjudande i USA, men tackade nej av flera skäl.

Bild: Smålandsposten

Det som också fick Bertil och Ulrica att tacka nej till erbjudandet i USA var avståndet till den vackra naturen runt huset som de skulle få bo i. När de gick på promenad möttes de av skyltar om att hålla sig borta.

– Alltså man fick inte gå i de här skogarna, säger Bertil som vant sig vid att studera älgarna runt knuten i Åfors.

– Det var en längtan tillbaka till den här friheten med allemansrätten och skogen och alltihopa. Och någonstans så gillade jag min position här också.

Läget var svårt för de småländska glasbruken i början av 2000-talet. De glödande hyttorna lockade inte längre busslaster med köpglada turister. De danska ägarna letade efter någon som ville ta över det förlusttyngda Orrefors Kosta Boda. Det blev den entusiastiske entreprenören Torsten Jansson och hans New Wave Group.

Att en företagare som gjort sig känd för att sälja kläder med tryck skulle styra över det berömda glasets framtid möttes först med skepsis, men den gick snart över.

– När Torsten kom blev vi jättekompisar. Han betraktade oss formgivare som en resurs. Vi käkade mycket middagar och vi var uppskattade. Men stackars Torsten råkade ut för den här lågkonjunkturen och tog väldigt drastiska beslut.

Bertil Vallien under sista kvällen i hyttan i Åfors. Han tog nedläggningen hårt.

Bild: Hans Runesson

Efter finanskrisen 2008 föll försäljningen. Torsten Jansson genomförde stora besparingar och stängde efter hand bruken i Orrefors och Åfors.

– Det är klart man blev jättesur på Torsten när han la ner Åfors. Vi såg konsekvenserna av beslut som togs. Då kunde vi inte hålla käften när vi blev intervjuade. Ulrica var nog mer frispråkig än vad jag var.

Torsten Jansson var inte främmande för okonventionella lösningar. Han kunde även tänka sig att klippa banden till de som kritiserade honom. När Bertil Vallien var på uppdrag i Italien fick han veta att han kunde stanna där. Bertil minns telefonsamtalet och sina tankar, att en nystart kanske var vad han behövde. Men när han räknade upp vilka jobb som glasbruket skulle förlora om han lämnade, blev det tyst i luren.

– Han ångrade sig. Sen hade jag en utställning på Spritmuseet i Stockholm som var väldigt uppmärksammad. Då hade det lugnat ner sig och jag hade fått en viss förståelse för hur Torsten tänkte. Jag blev intervjuad av Dagens Industri och gav honom credit för vad han gjorde. Omedelbart ringer Torsten upp mig och så blir vi vänner igen.

Hur är er relation idag? Har han fått mer förståelse för det kulturella?

– Jag tycker att han är en rätt kreativ person. Jag fick ett sms ifrån honom häromdagen bara. Väldigt uppskattande. Jag tror vi respekterar varandra.

Torsten Jansson är den senaste i raden av glasbruksägare som Bertil Vallien arbetet för. Han ser Torsten som en kreativ person som vänt kris till framgång.

Bild: Lena Gunnarsson

Efter Åfors nedläggning var det först motvilligt som Bertil följde med till Kosta glasbruk.

– När jag flyttade hit var det sådan kris att bara 40 personer arbetade här i Kosta, inklusive försäljningspersonalen. Det var precis på vippen att Kosta skulle dö också. Så förändringen som sakta skedde på Torstens initiativ kan man inte annat än beundra honom för.

Bertil Vallien ser det som en lyckad livräddningsaktion.

– Att bygga dessa fula lador och sälja kläder mötte väldigt mycket kritik. Och vem fan vi vill bo på ett hotell ute i skogen? Men allt det där har blivit en riktig framgångssaga.